

34
3-32
61.044

РУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК

05
1293

ЗАПІСКІ

АДДЗЕЛУ ГУМАНІТАРНЫХ НАВУК

ПРАЦЫ КАТЭДРЫ
СУЧАСНАГА ПРАВА

ТОМ I

П'Д РЕДАКЦЫЯЙ ЗАГАДЧЫКА КАТЭДРЫ
СУЧАСНАГА ПРАВА АКАДЭМІКА ПРОФ.
М. ГРЭДЫНГЕРА

МЕНСК ===== 1929

381

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК

05
1293

34
3-32

764 0

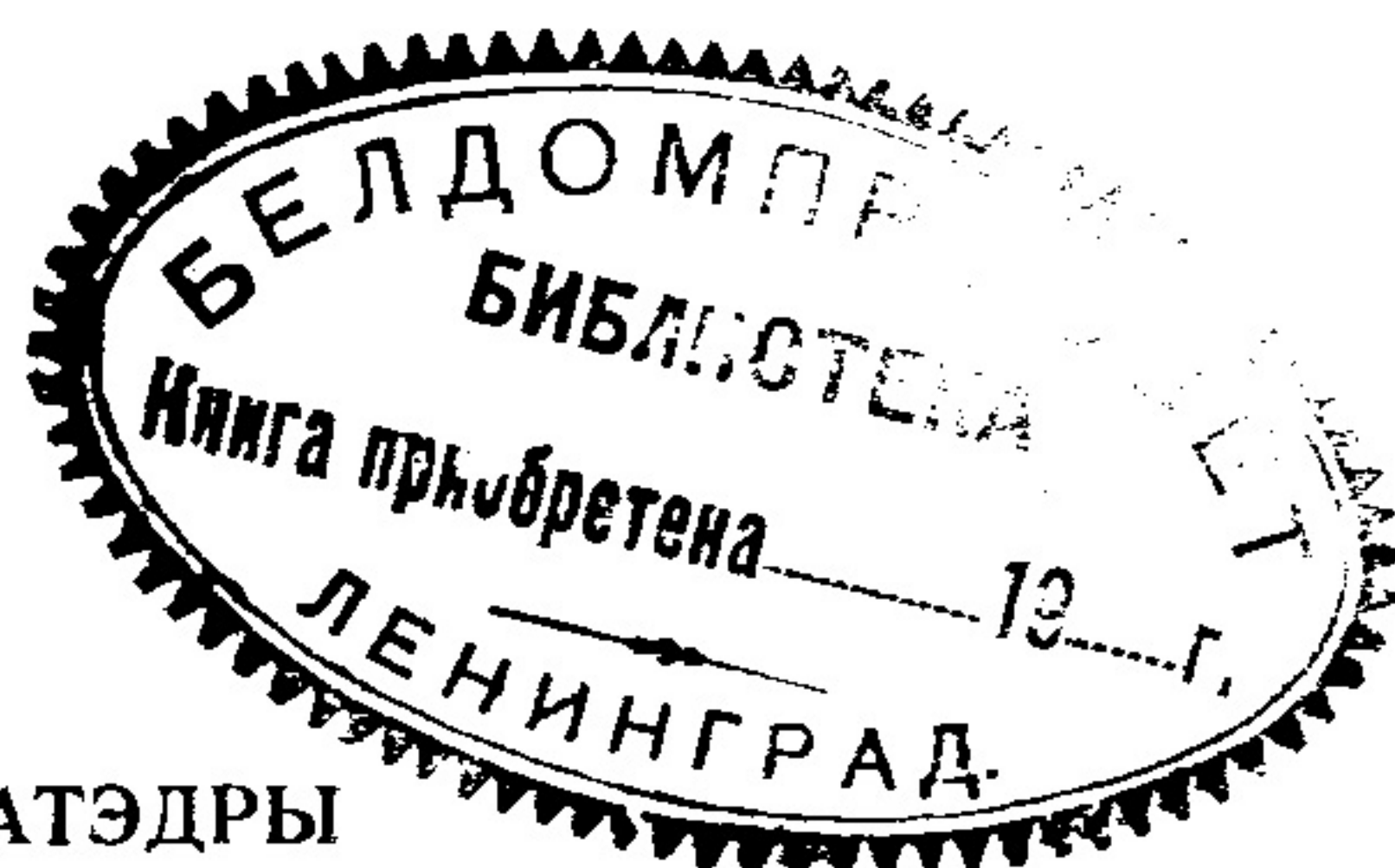
ЗАПІСКІ

АДДЗЕЛУ ГУМАНІТАРНЫХ НАВУК

ПРАЦЫ КАТЭДРЫ
СУЧАСНАГА ПРАВА

ТОМ I

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ ЗАГАДЧЫКА КАТЭДРЫ
СУЧАСНАГА ПРАВА АКАДЭМІКА ПРОФ.
М. ГРЭДЫНГЕРА

2161

З Ь М Е С Т.

Прадмова.

	СТАР.
Парэчын, Г. — Ідэя беларускае дзяржаўнасьці перад утварэньнем Савецкае Беларусі.	1— 35
Акадэмік Грэдынгер, М. — Наша права на спадчыну, якім пажадана яго мець	36— 52
Канаплін, М. — Савецкая дэмократыя	53— 67
Проф. Шыраеў, В. — Крымінальны кодэкс БССР	68—102
Слупскі, С. — Асноўныя моманты разьвіцьця і склад сучаснай злачыннасьці ў БССР.	103—175
Гаўзэ, Ф. — Сучаснае становішча законадаўства БССР і задачы ўпарадкаваньня яго	176—211
Гуткоўскі, М. — Утварэньне законаў ў БССР	212—228
Ватацы, Б. — Прынцыпы рэвізыйнасьці ў Касацыйным працэсе па Грамадзянскім процэсуальным кодэксе БССР	229—237
Вішнеўскі, Е. — Зямельны суд БССР	229— 237
Бонч-Асмалоўскі, І. — Праўныя звычаі сялян БССР	238—287

 Зр

М. Грэдынгер.

Наша права на спадчыну, якім пажадана яго мець.

Вядомы мюнхэнскі профэсар Леапольд Вэнгер, зьвярнуўшы на „грамадзянскае права Савецкай Расіі“ асаблівую ўвагу, адзначае, паміж іншым, што найбольш слаба ў нашым кодэксе распрацаваны аддзел аб спадчынным праве, уложаны, па словах гэтага вучонага, нібы нехаця („widerwillig“) і вельмі павярхоўна¹⁾. І трэба прызнаць, што ў суровым водзыве проф. Вэнгера ёсьць доля праўды.

Але, адзначаючы самае зьявішча, шаноўны аўтар не паклапаціўся вытлумачыць прычыны, што выклікалі яго.

Узьнікшы як патрэбны дадатак да новае эаномічнае політыкі, Грамадзянскі Кодэкс ня мог быць нічым іншым, як уступкаю эаномічнай політыцы, якая сур'ёзна і надоўга была задумана. І калі пад прымусам „абходнага руху“ і новых плыняў, якія палажылі мяжу пэрыоду ваеннага камунізму, плян у адну хвіліну пабудоваць соцыялізм прышлося пакінуць, то ўсё-ж такі нельга было забыць, што спадчынае права ёсьць галіна, якая соцыялізмам прынцыпова не прызнаецца.

Але прымусова што-небудзь уступіць ня значыць яшчэ быць упэўненым у сваёй няправасьці, а таму ў даным выпадку можна было гаварыць іменна толькі пра кампраміс, паколькі яго можна злучаць з галоўнымі задачамі Савецкае дзяржавы. Вось чаму да аднаўленьня спадчыннага права савецкі законадаўца ня мог падыйсьці іначай, як стрымліваючы сябе і нехаця, тым больш, што цэлае пяцігодзьдзе перад гэтаю рэстытуцыяю ня ведала ўжо спадчыннага права, якое дэкрэтам Усерас. ЦВК за 27 красавіка 1918 г. было скасавана.

У выніку характару ўступкі, значэньне выключэньня, уласьцівае спадчыннаму праву, аказалася строга вытрыманым у Грамадзянскім Кодэксе.

Аднак, імкнучыся ўціснуць права на спадчыну ў мажліва цесныя рамкі, месцамі зайшлі вельмі далёка, часамі паставіўшы неабгрунтаваныя перашкоды стымулу грамадзян разьвіваць сваю энэргію дзеля забясьпечаньня блізкіх асоб альбо дарагіх ім задач. У час складаньня паказанага кодэксу, калі соцыялістычная плянаваньне канчаткова яшчэ не выкрышталізавалася, было пераацэнена значэньне того тормазу, які магло-б зрабіць спадчынае права на наступальны рух соцыялізму. Між тым, ад большага ўдакладненьня мажаў спадчыннага перайманьня і нават некаторага пашырэньня праваздольнасьці да прыняцьця спад-

¹⁾ Leopold Wenger у часопісі „Archiv für Rechts-und Wirtschaftsphilosophie“, сшытак XX, 1926.

чыны паводле тэстаманту, соцыялістычная плянаваць нічога не пацерпіць і ня страціць свайго значэння быць кіраўнічым праўнай арганізацыі пролетарскае дзяржавы, як гэтую плянаваць справядліва характарызуе П. І. Стучка¹).

Адна з перашкод—максымальная вартасць спадчыны, вызначаная першапачаткова ў 10.000 залатых рублёў, як вядома, ужо адпала. Цяперака з'явіліся ў некаторых нашых рэспубліках і іншыя навіны, па сутнасці важнага прынцыповага характару.

Але гэтыя навіны прыдаюць нормаўцы насьледвання нейкія падобны да мозаікі від. А між тым даўно ўжо насypела пытаньне аб агульным перагледзе ўсяго спадчыннага права, бо ў гэтай галіне наш кодэкс выклікае ня толькі шэраг формальных супярэчанняў, але і няпэўнасьць ідэалёгічнага характару і практычную нязручнасьць.

Гэтыя хібы ўжо пара знішчыць, не чакаючы канчатковага выхаду „асноўных палажэньняў спадчыннага права“, але разам з гэтым, бяручы пад увагу прапановы падкамісіі т. Пасталоўскага, якая прызнала за патрэбнае ў асноўных палажэньнях прадугледзець пытаньні, якія рэгулююцца Грамадзянскім Кодэксам РСФСР у артыкулах: 416, 418, 422, 432, 433, 434, а таксама ў арт. 64 Код. Зак. аб шлюбе, сям'і і апецы РСФСР²).

Адноску на паказаны артыкул сямейнага кодэксу РСФСР бадай ці можна лічыць удалаю. Паводле тэксту яе „усыноўленыя і іх патомства ў адносінах да ўсынавіцеляў і іх патомства прыраўноўваюцца да сваякоў па паходжаньні“. Але прыраўнаньне каго-небудзь да сваякоў па паходжаньні дае вельмі слабую характарыстыку тае праваадносіны, якая ўстанаўляецца паміж усынавіцелем і ўсыноўленымі і іх патомствам. Сваякамі па паходжаньні зьяўляюцца паміж сабою і браты і сёстры родныя, стрыечныя і г. д. Бо што-ж іншае лічыць сваяцтвам, як ня сувязь усіх асоб мужчынскага і жаночага полу, якія паходзяць ад аднаго раданачальніка?

Ясна, што не такое пашыранае сваяцтва мае на мэце кодэкс РСФСР. Аднак, з тэксту арт. 64 можна не без некаторае лёгічнае нацяжкі вывесці, што ўсыноўленыя і іх патомства набываюць у адносінах да ўсынавіцеляў, усе асабовыя і маемасныя правы родных дзяцей усынавіцеля, такім чынам, прызваюцца таксама да насьледвання пасля сьмерці апошняга.

З паказанага з поўнаю відавочнасьцю выцякае, што без папярэдняга ўдакладненьня раіць гэты артыкул, як кіраўнічую падставу пры напісаньні асноўных палажэньняў спадчыннага права, не выпадае. Дзеяе гэтай мэты быў-бы значна больш прыгодным арт. 81 Код. Зак. аб шлюбе, сям'і і апецы БССР, які па сваёй рэдакцыі зьяўляецца аднолькавым з арт. 46 Код. законаў аб сям'і, апецы, шлюбе і аб актах грамадзянскага стану УССР 1926 г. У іх запісана, што „усыноўленыя і іх патомства набываюць у адносінах да ўсынавіцеля ўсе асабовыя і маемасныя правы родных дзяцей усынавіцеля. Адначасна яны трацяць усе правы і звальняюцца ад усіх абавязкаў у адносінах да сваіх бацькоў“.

¹) Стучка. Курс Советского гражданского права; I. Введение в теорию гр. права, 1927 г., стр. 122.

²) Показаныя адноскі на Г. К. у далейшым ідуць побач з адпаведнымі ўказаньнямі на Г. К. БССР. Аб прынятай у гэтым Кодэксе нумарацыі і аб выданьні яго гл. мой арт. „Грамадзянскі Кодэкс БССР“, надрукованы ў „Вестнике Советской Юстиции“ 1927 г. № 16.

Зьвернемся зараз да артыкулаў Грамадзянскага Кодэксу, якія падкамісіяю т. Пасталоўскага высоўваюцца як асноўныя палажэньні спадчыннага права.

З гэтых артыкулаў толькі два артыкулы—416 (458) і 432 (473)—зьмяшчаюць у сабе настолькі вызначаныя, ясныя і вычэрпныя правілы, што ўключэньне іх у „асновы“ не выклікае сумненьня. Так, політычнаму ладу пераходнага часу не супярэчыць прызнаньне двух парадкаў насьледваньня—па закону і па тэстаманту—з выключэньнем насьледваньня па дагаворы (арт. 416). Їнтэрэсам плянавае гаспадаркі адпавядае таксама норма, паводле якой пры адсутнасьці насьледнікаў прадпрыемства, якое функцыянуе, суд¹⁾ „назначае“ асобных папяхыцеляў па паказаньні дзяржаўнага органу, які ведае адпаведнымі прадпрыемствамі (арт. 432). Трэба толькі гэты артыкул узгодніць з пазьнейшымі законамі, г. зн. з кодэксамі законаў аб шлюбe, сям'і і апецы, бо паводле гэтых кодэксаў усе віды апекі і папяхыцельства сконцэнтраваны ў спэцыяльных органах. Такім чынам на ролю судзьдзі альбо фінансавага аддзелу выпадала-б толькі паведамленьне аб патрэбе ўстанаўленьня апекі.

Калі, аднак, мы пяройдзем да пытаньняў, што рэгулююцца другімі артыкуламі, прыведзенымі падкамісіяй т. Пасталоўскага, то выявіцца шэраг непаразуменьняў, якія патрабуюць падрабязнага разгляду.

Спынімся таму на кожным з паказаных артыкулаў у паасобку і паглядзім, наколькі тыя палажэньні, што заключаюцца ў іх, могуць лічыцца агульным кіруючым прынцыпам для ўсіх савецкіх рэспублік.

Перш за ўсё возьмем арт. 418 (459), які вызначае круг асоб, што заклікаюцца да насьледваньня. Вельмі абмежаваны круг гэты зусім адпавядае ўласьцівай савецкаму законадаўству тэндэнцыі звужэньня права прыватнай уласнасьці. Але часамі чуюцца галасы, якія патрабуюць пашырэньня права насьледваньня, прынамсі, яшчэ на ўвасходзячых і на родных братоў і сясьцёр. Пры гэтым паказваюць на тое, што, калі бацькі ў свой час клапаціліся аб сваіх дзецях і ўтрымоўвалі іх, то, зразумела, што на старасьці яны ў сваіх дзецях бачаць адзінае і натуральнае падтрыманьне. А як на апраўданьне дапушчэньня да насьледваньня родных братоў і сясьцёр выстаўляюць той мотыў, што паводле сямейных кодэксаў (БССР і РСФСР) непаўналетнія браты і сёстры, якія патрабуюць дапамогі, маюць права на ўтрыманьне ад сваіх братоў і сясьцёр, у якіх ёсьць дастатковыя сродкі, чым, так сказаць, ясна падкрэсьліваецца цесная паміж імі сваяцкая сувязь, якая і павінна служыць базаю для прызнаньня права на насьледваньне.

Але, ня гледзячы на тое, што некаторая няўзгодненасьць паміж кодэксамі законаў аб шлюбe, сям'і і апецы і Г. К. у паказаных адносінах ня можа быць не заўважана, а таксама, што паказаньне на тое, што бацькі на старасьці ў сваіх дзецях знаходзяць часамі адзінае падтрыманьне, зьяўляецца да вядомай ступені абгрунтаваным,—пашырэньне кругу асоб, якія заклікаюцца да насьледваньня ўсё-ж такі не адпавядала-б асноўным прынцыпам соцыялістычнага будаўніцтва. Апроч таго, што датычыць паказанага алімэнтацыйнага абавязку, які ляжыць на братох і сёстрах, то гэты абавязак, папершае, зьяўляецца толькі дапаможным, а падругое—абумоўлены нормаю выключнаю і пры гэтым не даведзенаю да канца ў сваім лёгічным разьвіцьці. Бо і

¹⁾ На падставе пастановы Ўсерас. ЦВК і СНК за 14-VI—1927 г. (Известия 1927 г. № 157) ня суд, а мясцовы фінансаны аддзел назначае гэтых папяхыцеляў.

тутакі трэба было-б устанавіць абаюднае права на ўтрыманьне ў выпадку страты старэйшымі сродкаў і працаздольнасьці і пасля дасягненьня другімі поўналецця і працаздольнасьці¹). Але гэта ўжо ёсьць пытаньне, якое належыць да галіны права сямейнага, а ня спадчыннага.

Трэба, да рэчы, адзначыць, што апошняе дзесяцігодзьдзе ў шмат якіх буржуазных краінах характарызуецца агульным імкненьнем да скарачання ступеняў сваяцтва, якія даюць права на насьледваньне. Аб звужэньні кола асоб, што заклікаюцца да насьледваньня, і аб абмежаваньні волі рабіць тэстаманты ў сучасны момант сур'ёзна думаюць нават у Нямеччыне, дзе да гэтых часоў найбольш цэпка прытрымліваліся парадку насьледваньня па закону, які выцякаў з агульнага сэнсу Юстыніянавых навэл (*ad infinitum*). Аб гэтым цяперака вядзецца там ажыўленая дыскусія. Паміж іншым трэба адзначыць цікавае зьвявішча, што мюнхэнскі профэсар Шульц, вядучы змаганьне за ўстанаўленьне роўнапраўя палоў у адносінах да маемасьці супругаў, зварачае ўвагу сваіх грамадзян на варты ў гэтых адносінах запазычаньня прыклад савецкага сямейнага кодэксу 1927 г.²).

Але ня толькі за звужэньне кола асоб, што заклікаюцца да насьледваньня ў Нямеччыне, выказваюцца зараз самым рашучым спосабам. Пытаньне ставіцца куды шырэй і ўсё спадчыннае права ўзята пад абстрэл навуковай крытыкі. Так, напрыклад, вядомы практык і тэорэтык, камэнтатар нямецкага статуту грамадзянскага судаводзтва Баўмбах заяўляе: „Грамадзянскае ўлажэньне (В. Г. В.) падаравала нам амаль што незразумелае спадчыннае права“³). Яно незразумела таму, што ў гаспадарчых адносінах гэта права зусім адстала, а таму зьяўляецца ў літаральным сэнсе анахронізмам.

Пяройдзем пасля гэтага да разгляду арт. 422 (463). Ён дае азначэньне тэстаманту, якім „лічыцца зробленае асобаю ў пісьмовай форме—(арт. 425 (466) яшчэ дадае патрабаваньне аб нотарыяльным засьведчаньні)—распараджэньне на выпадак сьмерці аб перадачы маемасьці аднэй альбо некалькім пэўным асобам з ліку паказаных у арт. 418 (459) альбо аб разьмеркаваньні яе паміж некалькімі альбо ўсімі гэтымі асобамі ў іншым парадку, як гэта прадбачана ў арт. 420 (461)“.

У ГК РСФСР ёсьць яшчэ наступная ўвага да арт. 422: „Тэстатар можа пазбавіць праў законнага насьледваньня адного, некаторых альбо ўсіх асоб, паказаных у арт. 418. У гэтым выпадку спадчына цалкам альбо часткаю пераходзіць да дзяржавы паводле арт. 433“.

Іншымі словамі, паводле закону РСФСР, такая маемасьць лічыцца вымарачнаю, і як такая, ідзе ў распараджэньне адпаведных органаў дзяржавы⁴).

Падкамісія т. Пасталоўскага, безагаворачна, не выключаючы паказанай увагі, уключыла арт. 422 у „асноўныя палажэньні аб спад-

¹) У прынятым СНК БССР 12—13 студзеня 1927 г. прыекце Кодэксу законаў аб шлюбе, сям'і і апецы артыкулу аб абавязнасьці „родных“ (параўн. арт. 54 кодэксу РСФСР, дзе гэтага эпітэту няма) братоў і сясьцёр утрымоўваць сваіх непаўналетніх і патрабуючых дапамогі братоў і сясьцёр, не гаварылася. І гэта было больш паступовым. Дзеючая норма (цяперака арт. 67) узьнікла пад уплывам кодэксу РСФСР, зацьверджанага 19/XI 1926 г.).

²) Schultz. Zur Reform des Bürgerlichen Gesetzbuches в „D. I. Z.“ 1928 г. № 1.

³) Baumbach. Die deutsche Justiz в „D. I. Z.“ 1928 г. № 4.

⁴) Адзначым, да рэчы, што пастановаю ЦВК і СНК БССР за 26/VI—1926 г. (33 БССР 1926 г. № 27, арт. 98) паказаная ўвага зусім выключана з Г. К.

чынным праве“. Аднак над гэтым прыходзіцца некалькі задумацца, бо прынцып, які праводзіцца ў паказанай увазе, ня ёсць агульны ва ўсім Саюзе. Наадварот, законадаўствамі некаторых савецкіх рэспублік ён ужо адкінут. Так, украінскі закон зрабіў прабоіну ў гэтым прынцыпе, які здаваўся бяспрэчным. Грамадзянскі Кодэкс УССР абагаціўся другою ўвагаю да арт. 422, паводле якой „спадчына, што застаецца па-за тэстатарскім распараджэннем, разьмяркоўваецца ў парадку законнага насьледваньня“¹⁾. Перарадагавала яшчэ раней увагу да арт. 421 свайго ГК таксама і грузінскае законадаўства, запісаўшы яго ў тым сэнсе, што „тэстатар можа пазбавіць права законнага насьледваньня аднаго, некаторых альбо ўсіх асоб, паказаных у арт. 418. У першых двух выпадках долі пазбаўленых спадчыны разьмяркоўваюцца паміж іншымі, а ў апошнім выпадку спадчына пераходзіць да дзяржавы“²⁾.

Калі ўважліва прыглядзецца да паказаных уваг кодэксаў УССР і ССРГ, то выявіцца, што зьмест іх неаднолькавы. На падставе украінскае нормы, калі паводле тэстаманту ня ўся маемасьць вычарпана, то рэшта яе разьмяркоўваецца паміж усімі насьледнікамі, якія заклікаюцца ў законным парадку, не выключаючы і тых, якія атрымоўваюць пэўную частку паводле тэстаманту. Не бяруць удзелу ў маемасьці, што засталася па-за тэстамантам, толькі пэрсональна альбо прынамсі яўна адхіленыя тэстатарам ад насьледваньня. Паколькі, аднак, бяспрэчным зьяўляецца украінскі закон, пастолькі-ж няясна паказаная ўвага грузінскага кодэксу. І запраўды, каго яна мае на ўвазе пад „іншымі“? Ці трэба разумець пад імі насьледнікаў паводле тэстаманту, ці насьледнікаў паводле закону, але з выключэньнем тых, каму паводле тэстаманту пакінута пэўная доля, ці тых і другіх разам? Судзячы па месцы, якое займае гэтая ўвага, можна схіліцца да першага меркаваньня. Але пэўнае сумненьне ўсё-ж такі застаецца. А дзякуючы таму, што правіла, якое праводзіцца ў арт. 422 (463), прапануецца ўключыць у „асноўныя палажэньні аб спадчынным праве“, то трэба загадзя ўнесці ў яго поўную яснасьць і пэўнасьць, каб яно запраўды магло зьяўляцца канвою для перагляду грамадзянскіх кодэксаў саюзных рэспублік. У той самы час зьяўляецца пажаданым удакладніць і дэталізаваць розныя камбінацыі, якія могуць выявіцца ў выпадку, калі частка спадчыны застаецца па-за тэстамантам. Што паказанымі ўвагамі украінскага і грузінскага кодэксаў далёка ня ўсе мажлівыя практычныя выпадкі ахапляюцца, у гэтым лёгка пераканацца хаця-б з адпаведных артыкулаў Грамадзянскага Ўлажэньня Нямеччыны. Так, 1) § 2088 гэтага кодэксу гаворыць, што „калі спадчынадаўца назначаў толькі аднаго насьледніка, абмежаваўшы гэтае назначэньне пэўнаю доляю спадчыны, то ў адносінах іншае часткі спадчыны наступае законнае насьледваньне; тое самае мае месца, калі спадчынадаўца назначае некалькі насьледнікаў, абмежаваўшы кожнага з іх пэўнаю доляю, і ўсе гэтыя долі разам ня вычэрпваюць цэлага (усяе спадчыны)“. Да гэтага 2) § 2089 яшчэ дадае, што „калі назначаныя насьледнікі павінны, паводле волі спадчынадаўцы, лічыцца адзінымі насьледнікамі, то, у выпадку, калі кожнаму з іх назначана пэўная доля спад-

1) У сувязі з гэтым і ўвага першая да гэтага артыкулу зьменена ў украінскім кодэксе ў тым сэнсе, што „спадчына ў адпаведнай частцы альбо цалкам, калі яна паводле тэстамэнту не разьмяркоўвана паміж іншымі насьледнікамі, пераходзіць да дзяржавы“.

2) Арт. 421 ГК ССРГ адпавядае арт. 422 ГК УССР і РСФСР і арт. 463 ГК БССР

чыны і ўсе долі разам узятыя ня вычэрпваюць цэлага (ўсяе спадчыны), то наступае адпаведнае павялічэнне доляў“.

Мы падышлі, такім чынам, да пытання аб так званым праве прырашчэння (*jus accrescendi*), якое прыкоўвае да сябе за апошні час вялікую ўвагу.

Калі пакуль пакінуць у баку законадаўства РСФСР і ГК БССР, якія стаяць у гэтым пытанні паасобна, то права прырашчэння можна ўявіць сабе дзеючым альбо на карысьць насьледнікаў паводле закону, альбо на карысьць насьледнікаў паводле тэстаманту. Гэтая дылема яскрава выступае ў пастановах Прыбалтыцкага Грамадзянскага Кодэксу зьяўляючыся нібы апраўданьнем правіла жыцьцёвага розуму: „што горад, то—нораў, што вёска, то—звычай“. Пры надыходзячым пераглядзе нашага ГК гэтыя пастановы маюць некаторую цікавасьць. Так, паводле арт. 2125 паказанага кодэксу, „калі насьледніку назначана ў тэстаманце толькі пэўная доля ўсяе спадчыны, напр. палова альбо чацьвертая частка і г. д., то астатнія часткі дастаюцца ў Ліфляндзі і Эстляндзі насьледнікам паводле закону; у Курляндзі і ў гэтым выпадку ўсю спадчыну цалкам бярэ той, каму паводле тэстаманту была назначана пэўная яго доля“. У адпаведнасьці з такім пунктам погляду ў арт. 2129 было запісана: „Калі тэстамантам назначана некалькі насьледнікаў і кожнаму з іх вызначана пэўная доля, а між тым гэтыя долі, узятыя ўсе разам, яшчэ не складаюць цэлае спадчыны, то ў Курляндзі лішак падзяляецца паміж усімі насьледнікамі ў адпаведнасьці з назначанымі долямі. У Ліфляндзі і Эстляндзі гэтае-ж самае правіла дзейнічае толькі тады, калі тэстатар назначыў названых ім насьледнікаў іменна да ўсяе спадчыны і толькі памыліўся ў разьлічэнні доляў; але калі гэтым асобам была адказана ня ўся спадчына, а кожнаму толькі пэўная доля, то рэшта ідзе да насьледнікаў паводле закону.“

Які-ж прынцып павінен быць рэкомэндаваны як кіраўнічы ў умовах перажываемага намі пераходнага часу? Ці той, якога ў адносінах да маемасьці, што засталася па-за тэстамантам, прытрымліваецца закон РСФСР, альбо прызнаньне права прырашчэння на карысьць законных насьледнікаў з дапушчэннем і пры гэтым двух відаў паказанага парадку, альбо-ж, нарэшце, надзяленьне правам прырашчэння толькі насьледнікаў паводле тэстаманту?

Выходзячы з правіла, запісанага ў увазе да арт. 422 ГК РСФСР, паводле якога ўся спадчына альбо частка яе пераходзіць да дзяржавы, калі тэстатар пазбавіў спадчыны аднаго, некалькіх альбо ўсіх насьледнікаў паводле закону, Грамадзянская Касацыйная Калегія Найвышэйшага Суда РСФСР выказала той погляд, што спадчына альбо часткі яе ідуць у даход дзяржавы ня толькі ў выпадках яўнага пазбаўленьня спадчыны, але і пры простым умаўчаньні ў тэстаманце аб тых альбо іншых насьледніках¹⁾. Правільнасьць гэтае думкі аспрэчваў ужо проф. В. І. Сераброўскі, паказаўшы на тое, што яна ідзе ў разрэз з арт. 419, паводле якога насьледваньне па закону мае месца ў тых выпадках, калі і паколькі яно ня зьменена тэстамантам²⁾. Тую-ж думку выказвае і проф. Н. Н. Таўсталес³⁾. І запраўды, пад пазбаўленьнем права законнага насьледваньня можна разумець толькі адхіленьне каго-небудзь ад

1) Гл. пастанову Найвыш. Суда, надрук. у „Еж. Сов. Юст.“ 1923 г., № 23.

2) Гл. „Вестник Сов. Юст.“ 1924 г., № 20.

3) Гл. „Право и Жизнь“, 1927 г., № 6.

спадчыны на падставе яўна выражанае волі тэстатара і ў сілу зробленае ў тэстаманце заявы, што той, хто паводле закону заклікаецца да насьледваньня, выключаецца з яго. Адно-ж толькі неўпамінаньне пра каго-небудзь з законных насьледнікаў, калі тэстамантам ня вычэрпваецца ўся спадчына, ня можа само-па-сабе лічыцца ўсё-роўна што пазбаўленьне данае асобы праў законнага насьледваньня. Вось чаму трэба прыйсьці да заключэньня, што да маемасьці, якая застаецца па-за тэстамантам,—пры адсутнасьці простага пазбаўленьня тых ці іншых асоб спадчыны,—павінен ужывацца парадак насьледваньня паводле закону таксама і на падставе ГК РСФСР.

Што датычыцца грузінскага законадаўства, то, адносна пытаньня, што нас тутакі цікавіць, прыходзіцца зноў паўтарыць зробленыя намі сумненьні.

Права прырашчэньня, як вядома, мае за сабою доўгае гістарычнае мінулае. У Рыме дзейнічаў прынцып: „*nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*“. Гэта значыць, што пры наяўнасьці тэстаманту, хаця-б у ім ня ўся спадчына была вычарпана, насьледваньне паводле закону адхіляецца. Адсюль і выпрацавалася права прырашчэньня на карысьць насьледніка паводле тэстаманту альбо сунасьледнікаў адпаведна з назначанымі апошнім долямі з спадчыны. Ня будзем тутакі займацца падрабязна разглядам цэлага шэрагу спроб растлумачыць гэты фэномэн, зьяўленьне якога многімі прыводзіцца ў сувязь з патрэбаю ў нескладаных юрыдычных правілах, даступных на іўнаму разуменьню экономічна няразьвітага народу. Хутчэй можна дапусьціць, што, як у грэкаў і германцаў, так і ў рымлян, самы тэстамант паходзіў з акту ўсынаўленьня, які першапачаткова,—незалежна ад асобы ўсынаўляемага¹⁾ заўсёды рабіўся ў курыятных каміцыях²⁾. А дзякуючы таму, што мэтай ўсынаўленьня было захаваньне роду на першых парах, думаецца, магла быць гутарка пра ўсынаўленьне ўсынавіцелем толькі аднае асобы, якая рабілася пазьней пераймальнікам усіх праўных адносін памерлага ўсынавіцеля. З гэтым рымскім прынцыпам, аднак, ня мірылася германская правасьведомасьць. Зусім відавочна, што гэтакі прынцып часта можа супярэчыць запраўднай волі тэстатара. Аднак, рэцэпцыя зрабіла сваю справу наперакор здароваму сэнсу, да якога энэргічна заклікаў разам з іншымі будаўнік Прускага Ландрэхту Шварц (Суарэц) і які Віндшэйт стараўся абараніць аб'ясненьнем, што паводле сучаснага права назначэньне насьледніка толькі да часткі спадчыны трэба тлумачыць не як заклік да насьледваньня, а як устанаўленьне адказаньня (легата). Германскае-ж Грамадзянскае Улажэньне (§ 2088), як мы бачылі, рэзка разышлося з правілам: *nemo pro parte testatus*,—выкінуўшы яго канчаткова за борт.

Папярэднія разважаньні мелі на мэце падкрэсьліць важнасьць дакладнага ўрэгуляваньня права прырашчэньня. Ігнараваньне гэтага пытаньня аднолькава з пакіданьнем практыкі бяз руля і без вятрыл.

Скажам разам з гэтым некалькі слоў таксама аб адваротным праву прырашчэньня зьявішчы, аб тых выпадках, калі фактычны склад спадчыннае масы па сваёй вартасьці не дасягае сукупнасьці доляў, назначаных паводле тэстаманту насьледнікам. Адзіным разумным выхадам з затрудненьня, якое ўтвараецца пры такіх умовах, можа быць прызнана толькі адпаведнае памяншэньне кожнае спадчыннае

1) Ня мела значэньня, ці было тое т. з. *homo sui* альбо *alieni juris*.

2) Schulin. Das griechische Testament, verglichen mit dem römischen, стар. 17.

долі. Закон і павінен быў змяшчаць у сабе такое правіла, паводле якога, у выпадку разьмеркаваньня тэстатарам паміж насьледнікамі доляў, якія разам перавышаюць усю каштоўнасьць спадчыны, доля кожнага насьледніка адпаведна памяншаецца.

Асноўнае палажэньне, прынятае законадаўствам нашых рэспублік і выражанае ў увазе 1 да арт. 422 ГК РСФСР і УССР¹⁾, ня робіць абмежаваньняў волі тэстатара ў тых межах, у якіх насьледваньне паводле закону дазволена савецкім законадаўствам. Гэта ня значыць, што спадчынадаўца можа каго захоча назначыць сваім насьледнікам; ён звязаны ўстаноўленым у законе кругам насьледнікаў, і гэтая акалічнасьць дала Фрэйнду падставу запэўняць, што ў Савецкім Саюзе значэньне тэстаманту вельмі паніжана²⁾. Але сярод азначнага круга спадчынадаўца вольны ў сваім выбары. З гэтага выцякае, што ён ня мае перашкоды пазбавіць права на спадчыну нават не дасягнуўшых паўналецця нісходзячых, быць можа, што яшчэ зусім бяспомачных. Кідаецца ў вочы, што такое ажыццяўленьне тэстатарам свайго формальнага права ідзе ў разрэз з тымі мотывамі, якія прымусілі законадаўцу аднавіць спадчыннае права. Таму абавязнасьць сваяка ў забясьпечаньні ім сваіх непаўналетніх дзяцей, якая ляжыць на спадчынадаўцы пры яго жыцьці, трэба яшчэ ўзмацніць забаронаю, якая перашкаджала-б яму перадаваць сваю маемасьць цалкам іншым насьледнікам. Гаворачы іначай, трэба ўжыць захады, каб непаўналетнія такім чынам не зрабіліся аб'ектам грубага парушэньня соцыяльна-гаспадарчага скарыстаньня права тэстатара. Вось чаму зусім мэтазгодна прадугледзець у законе пэўную абавязковую долю на карысьць непаўналетніх законных насьледнікаў.

У гэтых адносінах у нашым праве, на жаль, існаваў поўны прабел, пакуль у самы апошні час ня выступіла піонэрам законадаўства РСФСР, уключыўшы ў Г. К. дадатак, паводле якога тэстатар ня можа пазбавіць права законнага насьледваньня тых асоб, што заклікаюцца да насьледваньня, якім да моманту сьмерці спадчынадаўцы ня мінула 18 гадоў. Не дапушчаюцца, разам з гэтым, тэстатарскія распараджэньні, якімі непаўналетнім дзецям пакінута менш як тры чвэрці тэй долі, якую яны мелі-б права атрымаць пры падзеле спадчыны ў роўных долях паміж усімі насьледнікамі паводле закону. Заўважым разам з гэтым, што ўведзены ў РСФСР разьмер абавязковае долі перавышае ўстаноўлены § 2203 В Г В разьмер, роўны палове вартасьці законнае спадчыннае долі³⁾.

Вышэй было паказана на важнае значэньне, якое прыдае савецкае законадаўства форме тэстаманту. І няма ў тым нічога дзіўнага; калі дзе-небудзь, то іменна тутатка, апраўдваецца глыбокі сэнс афорызму Ёрынга: форма гэта—вораг сваявольля.

Аднак патрабаваньне захаваньня формальнасьцяй не павінна біць далей цэлі. Між тым іменна з гэтага боку справа ў нас стаіць ня зусім добра, бо паводле дзеючага амаль што на ўсім абшары Саюзу правіла офіцыйным прызнаньнем карыстаецца толькі нотарыяльна засьведчаны

1) Паводле нумарацыі ГКСОРГ арт. 431.

2) Freund. Zivilrecht Sowjetrusslands, 1924, ст. 283.

3) Відаць, што тэстатарскія распараджэньні, якія парушаюць абавязковую долю, павінны ў адпаведнай частцы прызнавацца ня маючымі сілы. Гл. „Известия“ № 154 за 5-VII-1928 г. Паказаны дадатак складае ўвагу 2 да арт. 422 ГК РСФСР.

тэстамант¹⁾. Гэтым самым для большасці насельніцтва, якое жыве па-за гарадамі, вельмі цяжка распараджацца сваёй маемасцю на выпадак смерці ўстаноўленым законам спосабам. На вёсцы-ж няма нотарыяльных кантор, а між тым, тэстатарская волянасьць не зьяўляецца выключна кулацкаю справаю. Скажуць, што селяніну няма чаго адказваць. Але гэта бадай ці справядліва. Бытавое значэнне спадчыны ня мерыцца велічынёю яе грашовае вартасці. Таму такое „*privilegium odiosum*“ для сялян не знаходзіць сабе апраўданьня. Між тым, ні законы, што перадалі народным судзьдзям выкананьне некаторых нотарыяльных дзеянняў, ні законы, што ўсклалі правядзеньне пэўных нотарыяльных дзеянняў на раённыя выканаўчыя камітэты, сельскія і месачковыя саветы, ня ўключылі пасьведчаньня тэстамантаў у круг функцый гэтых органаў. Адно толькі грузінскае законадаўства пасьпела гэты прабел запоўніць, устанавіўшы ў арт. 424 свайго ГК, што тамка, дзе няма нотарыуса, тэстамант павінен падавацца для нотарыяльнага пасьведчаньня народнаму судзьдзі, а калі судзьдзі няма, то мясцоваму выканаўчаму камітэту. Гэтая норма, бязумоўна, заслугоўвае запычаньня²⁾.

Гаворачы аб форме тэстаманту, можна проста абмінуць пытаньне аб юрыдычнай прыродзе ўкладаньня, якія ўносяцца ў дзяржаўную працоўную ашчадную касу і павінны быць, паводле ўказаньня ўкладчыка, выдадзены трэцяй асобе. „Наказ дзяржаўным ашчадным касам“ у гэтай опэрацыі бачыць асобны від тэстатарскага распараджэньня. Але гэта няправільна. Уклад можа, паводле распараджэньня ўкладчыка, быць выданы зусім чужой для яго асобе. Таму не пра тэстамант, у даным выпадку, ідзе размова, а пра дагавор на карысьць трэціх асоб³⁾.

Такім чынам тэстамантам, за выключэньнем паказанага ў пастанове „ВЦИК и СНК“ за 14 мая 1928 г. выпадку, прызнаецца толькі нотарыяльна засьведчанае распараджэньне на выпадак смерці. Здавалася-б, што і скасаваньне тэстаманту павінна адбывацца ў такім самым парадку, як і ўтварэньне яго. Але ГК устанаўляе, у арт. 426 (467),

¹⁾ Адзначым маленькае выключэньне. Пастановаю Ўсер. ЦВК і СНК РСФСР за 14 мая 1928 г. (Известия № 132 за 9-VI) да арт. 425 ГК дадана ўвага, паводле якой паявыя ўносы, унесеныя ў первястковую коопэрацыйную арганізацыю, дапушчаецца адказваць асобам, на карысьць якіх могуць рабіцца тэстаманты, праз учыненьне ў членскай кніжцы надпісу, без нотарыяльнага пасьведчаньня.

²⁾ Аднак, трэба зрабіць невялікую заўвагу. Паводле палажэньня аб судабудаўніцтве РСФСР у мясцовасьцях, у якіх нотарыяльныя канторы не зьцьверджаны, выкананьне іх функцый ускладзена на народных судзьдзяў, „за выключэньнем, аднак, утварэньня актаў і засьведчаньня дагавораў“. Але ў некаторых аўтаномных рэспубліках і абласьцях (Башкірскай, Кіргіскай, Якуцкай і інш.), а таксама ў некаторых губэрнях (Северо-Дзьвінскай) народныя судзьдзі выконваюць усе нотарыяльныя функцыі. (Параўн. таксама пастанову „ВЦИК и СНК“ за 14 студзеня 1928 г.). А паводле палажэньня пра судабудаўніцтва БССР (33 БССР 1925 г. № 49, арт. 382) у раёнах, у якіх нотарыяльныя канторы не арганізаваны, выкананьне іх функцый, за выключэньнем пасьведчаньня і ўтварэньня дагавораў, ускладаецца на народных судзьдзяў. З палажэньня пра судабудаўніцтва УССР, таксама, з поўнаю яснасьцю выцякае, што народныя судзьдзі, раённыя выкан. камітэты і сельскія саветы сьведчыць тэстамант ня могуць. Аднак, калі ўважліва прыгледзецца да беларускага палажэньня, то выявіцца, што, у адзнаку ад палажэньня пра судабудаўніцтва нашых іншых рэспублік, яно аб забароне народным судзьдзям сьведчыць „акты“ (а не дагаворы) нічога не гаворыць. Гэта адчыняла некаторы выхад для засьведчаньня тэстамантаў. Але практыка гэтага не скарыстала, а Найвышэйшы Суд адмоўна адносіцца да гэтай лазейкі.

³⁾ Аб гэтым гл. артыкул проф. Сераброўскага („Завешание или договор“) у журнале „Право и Жизнь“, 1928 г. № 1. Не пра тэстамант, а пра дагавор на карысьць трэцяе асобы гаворыцца таксама ў арт. 15 палаж. аб коопэрацыйным крэдыце (33 СССР 1928 г. № 4). Арт. 15 гаворыць пра ўклады, якія павінны выдавацца пасля смерці ўкладчыка. хаця-б і не насьледнікам паводле закону.

што апроч скасавання тэстаманту новым, „тэстатар можа і без складання новага тэстаманту скасаваць ранейшы праз нотарыяльную альбо судовую заяву аб гэтым, якая запісваецца ў актавы зборнік альбо ў судовы протокол“. Такім чынам, наш закон не патрабуе абавязковага складання новага тэстаманту для скасавання ранейшага, дазваляючы, дзеля гэтай мэты, у адпаведнасці з арт. 77 ГПК, адну заяву, нават на словах, належнаму народнаму судзьдзі. Але калі мець на ўвазе што аб такіх заявах, што ўносяцца ў судовы протокол, могуць пасля адчынення спадчыны альбо зусім не даведацца, альбо даведацца вельмі позна (пасля зыходу прэклюзыўнага тэрміну), то нельга не згадзіцца з тым, што ўвесь інстытут скасавання тэстаманту праз судовую заяву ў нашых сучасных умовах зьяўляецца мертванароджаным. На арт. 426 ГК зрабіў уплыў § 2256 В Г В, паводле якога скасаванне тэстаманту дазваляецца таксама судовым парадкам праз вытрабаванне акту тэстаманту з месца яго захавання. Уводзячы ў нас скасаванне тэстаманту праз судовую заяву, забыліся ўзяць пад увагу, што германскі закон (§ 2231 В Г В), побач з нотарыяльным, ведае і судовае ўтварэнне тэстаманту перад судзьдзёю, дакладней—амтсгэ-рыхтам.

Другое пытаньне, якое ня можа ня спыніць на сабе асаблівае цікавасці пры рэканструкцыі спадчыннага права, гэта—пытаньне аб пашырэнні праваздольнасці да прыняцця спадчыны ў парадку насьледвання не паводле закону—аб гэтым мы гаварылі вышэй,—а паводле тэстаманту.

Да нядаўнага часу можна было з поўнаю падставаю і катэгорычна запэўняць, што паводле савецкіх законаў адказваць сваю маемасьць дазваляецца толькі тым асобам, якія ўваходзяць у круг насьледнікаў, што заклікаюцца да насьледвання паводле закону. Праўда, поўнае згоды ў літаратуры ў гэтым пытанні ня было. Так, напрыклад, проф. А. Л. Малицкий¹⁾ мысьліў, што праваздольнасць юрыдычных асоб да прыняцця спадчыны паводле тэстаманту не супярэчыць прынцыпам савецкага законадаўства, пацвярджаючы гэтую думку адноснаю на арт. 20 палажэння аб падатках з маемасці, якая пераходзіць у парадку насьледвання і дарэння за 21-I-1926 г. „Калі дзяржава, дабрачынныя, вучэбныя і навуковыя ўстановы і арганізацыі, а таксама грамадскія арганізацыі, пералік якіх зацвярджаецца Народным Камісарыятам Фінансаў саюзных рэспублік, кажа паважаны аўтар, маюць права атрымоўваць маемасьць паводле актаў дарэння і афяравання, то няма досыць грунтоўных супярэчанняў супроць прызнання за імі права атрымоўваць маемасьць у парадку насьледвання паводле тэстаманту“. Але, відавочна, што гэтая думка ня мела догматычнае апоры. Цяперака, аднак, справа стаіць іначай: далучылася новая старонка да гісторыі савецкага спадчыннага права, якая прыдае разважаньням проф. Малицкого актуальнае значэнне. Прыорытэт у гэтых адносінах ізноў такі належыць грузінскаму законадаўству, якое ў увазе 2 да арт. 421 свайго Грамадзянскага Кодэксу ўстанавіла, што „тэстатар мае права пакінуць сваю маемасьць альбо частку яе ў разпараджэнне культурных, асветных альбо іншых, закону не супраціўных, грамадскіх альбо і дзяржаўных устаноў“. Услед за гэтым і яшчэ больш дэталёва пастановаю Прэзыдыуму „ВЦИК“ за 23 студзеня

¹⁾ Гл. „Гражданский Кодекс Советских Республик, под ред. Малицкого“, 1927 г., ст. 596 і 613; 1925 г., ст. 321.

1928 г. унесены дадатак у арт. 418 ГК, наступнага зместу: „Спадчынадаўца мае таксама права адказаць маемасьць: 1) дзяржаве альбо паасобным яе органам, дзяржаўным установам і прадпрыемствам; 2) партыйным і профэсійным організацыям; 3) зарэгістраваным устаноўленым парадкам організацыям грамадзім, а таксама коопэрацыйным пры ўмове ўваходжаньня апошніх у саюзную сыстэму адпаведнага віду“¹⁾. Тою самаю пастановаю прэзыдыуму Ўсер. ЦВК дапоўнены і арт. 423, паводле якой тэстатар можа ўскласьці на тых, што атрымваюць паводле тэстаманту спадчыну альбо частку яе, выкананьне пэўных абавязкаў на карысьць іншых насьледнікаў. Гэты абавязак, паводле навэлі РСФСР, можа складацца і з такіх дзеяньняў, якія накіраваны на ажыцьцяўленьне якой-небудзь агульнакарыснай мэты (арт. 423). Паказаныя навэлі ня могуць ня быць запазычаны ва ўсім Саюзе. Далей было-б карысным, дзеля уніфікацыі спадчыннага права, па прыкладу Грузіі (ГК ССРГ, арт. 420), устанавіць такое правіла, паводле якога хатняе абсталяваньне, за выключэньнем прадметаў роскашы, альбо пераходзіць у роўных долях да тых насьледнікаў паводле закону, якія пражывалі разам з нябожчыкам, альбо дастаецца асобам, паказаным у тэстаманце. Перавага такое вэрсіі перад дзеючым у сучасны момант арт. 421 ГК УССР і РСФСР (арт. 462 ГК БССР) заключаецца ў тым, што ён, у адносінах да вызначэньня будучага лёсу абсталяваньня тэстатара, разьвязвае яму рукі і дае мажлівасьць пакінуць сваё хатняе абсталяваньне такому насьледніку, які больш за другіх мае ў ім патрэбу, хаця-б і не пражываў разам з тэстатарам.

Адзначым яшчэ пажаданае дапаўненьня ўвагі да арт. 434 (475). У гэтай увазе ўстаноўлены прэклюзыўны тэрмін для заявы крэдыторамі спадчынадаўцы сваіх прэтэнзій на працягу шасьці месяцаў ад дня прыняцьця захадаў да аховы спадчыны. Але, з тае прычыны, што паводле арт. 431 (472) народны судзьдзя ўжывае гэтыя захады толькі да яўкі ўсіх насьледнікаў, то пры наяўнасьці іх усіх абарона зусім не зьяўляецца патрэбнаю. Ды і ў іншых выпадках можа стацца, што меры аховы адчыненай спадчыны з якой-небудзь прычыны прыняты ня былі. А пры такіх умовах будзе мэтазгодным для заяўленьня крэдыторамі сваіх прэтэнзій даць шасьцімесячны тэрмін ад дня альбо прыняцьця народным судзьдзёю мер да аховы спадчыны альбо адчыненья спадчыны, калі такія меры зусім ня прымаліся. Адпаведна гэтаму і трэба было-б зьмяніць паказаную ўвагу²⁾.

Канчаючы гэты нарыс, нельга ня спыніцца, з прычыны надыходзячага перагляду ГК, яшчэ на двух асаблівасьцях Грамадзянскага Кодэксу БССР.

Як вядома, паводле тэксту арт. 420 ГК РСФСР і УССР (адпавядаючым арт. 461 ГК БССР) „пры насьледваньні паводле закону спадчына дзеліцца пагалоўна на роўныя долі паміж усімі асобамі, паказанымі ў арт. 418“. На падставе-ж пастановы ЦВК і СНК БССР³⁾ гэты арт. запісаны так: „Пры насьледваньні паводле закону спадчына, апроч маемасьці, паказанай у арт. 462 (УССР і РСФСР—421),—дзеліцца на роўныя долі паміж усімі асобамі, паказанымі ў арт. 459“ (УССР і РСФСР 418).

¹⁾ Апублікавана ў „Известиях“ 1928 г. № 97 за 27 красавіка.

²⁾ Справа, па сутнасьці, не мяняецца з прычыны таго, што паводле пастановы Ўсер. ЦВК і СНК за 14-VI 1927 г. (Известия 1927 г. № 153) меры аховы спадчыны прымаюцца фінансавымі органамі.

³⁾ 33 БССР 1926 г., № 27, арт. 98.

Такім чынам гэты артыкул у беларускай перапрацоўцы падпаў падвойнай зьмене: у яго, з аднаго боку, уціснута агаворка аб тым, што хатняе абсталяваньне спадчынадаўцы ня дзеліцца паміж усімі асобамі, што заклікаюцца да насьледваньня паводле закону,—вынятак, паказаны ў наступным за разглядаемым артыкуле,—а з другога боку, з тэксту артыкулу 461 (420) выключана слова „пагалоўна“.

Нас тутакі цікавіць толькі апошняя навіна. Ці павінна слова „пагалоўна“ ў даным контэксьце лічыцца такім бясколерным і нямаючым зьместу, што яго бяз жаднае шкоды можна выкінуць за борт? Быць можа, яно лішняе дзякуючы правілу, што спадчына ў парадку законнага насьледваньня наогул дзеліцца на роўныя долі?

Слова „пагалоўна“, аднак, было ўведзена ўкладчыкамі ГК 1922 г. не дарма ў арт. 420. Зусім адпавядаючы тэрміну „in capita“, яно мае на мэце сугуба падкрэсьліць, што ўсе, паказаныя ў арт. 418 асобы, ня толькі насьледуюць у роўных долях, але што разам з гэтым бліжэйшая ступень простых нісходных патомкаў (сын, дачка) не адхіляе далейшых ступеняў (унукаў); адным словам, што паводле савецкага законадаўства права прадстаўленьня ў гэтай галіне ні ў якім разе не дапушчаецца.

Спынімся, коратка, яшчэ на арт. 425 (466). Запазычаны беларускім законадаўствам першапачатковы тэкст гэтага артыкулу быў такога зьместу: „Тэстамант павінен быць падпісаны тэстатарам і паданы ў нотарыяльны орган для запісу ў актавую кнігу. Замест подпісу тэстатара тэстаманты няпісьменных падпісваюцца за іх трэцяю асобаю—рукапрыкладчыкам“¹⁾. У дзеючай-жа ў сучасны момант беларускай рэдакцыі гэты артыкул запісаны так: „Тэстамант павінен быць падпісаны тэстатарам і нотарыяльна пасьведчаны. Тэстаманты няпісьменных замест подпісу тэстатара падпісваюцца за іх трэцяю асобаю“²⁾. Трэба адзначыць, што за выключэньнем сваечасовае замены патрабаваньня падачы тэстаманту ў нотарыяльны орган для запісу ў актавую кнігу ўстанаўленьнем абавязковасьці нотарыяльнага пасьведчаньня тэстаманту, астатняя частка абноўленага тэксту ня зусім удалая. Нездавальняльнаю яна была-б часткова і тады, калі-б бліжэй трымалася ранейшай рэдакцыі (альбо дзеючай у сучасны момант у УССР і, у зьмененым відзе, у РСФСР).

На справе, падпісвацца староннымі асобамі павінны тэстамант ня толькі няпісьменных, але і ўсіх пазбаўленых мажлівасьці асабіста замацоўваць акты тэстаманту сваім подпісам, напрыклад, з прычыны страты рукі, паралюшу і інш. прычын, хаця-б тэстатар і быў пісьменным. Каб удакладніць закон, другая частка паказанага артыкулу павінна быць перапрацавана.

Не гаворыцца таксама ў цікавым для нас артыкуле аб тым, што падпісаць тэстамант за другога можна толькі па асабовай просьбе гэтае асобы. Хай гэтая акалічнасьць сама-па-сабе пакажацца дробнаю; пры вядомых умовах яна можа зрабіцца далёка неабыхаюю. Не дарма, напр., украінская інструкцыя аб парадку ўчыньленьня нотарыяльных дзеяньняў народнымі судзьдзямі, раённымі выканаўчымі камітэтамі сельскімі саветамі ў арт. 14 знаходзіць патрэбным напамінь, што пры няпісьменнасьці каго-небудзь, хто бярэ ўдзел у ўгодзе асоб,

¹⁾ Арт. 425 ГК РСФСР, таксама зьменены (СУ 1926 г. № 77, арт. 579) у сувязі з адменаю актавае кнігі.

²⁾ 33 БССР 1927 г. № 21, арт. 91.

іншыя ўдзельнікі тэй самай угоды ня могуць расьпісвацца за няпісьменных¹⁾. Тэстамант, зразумела, зьяўляецца ўгодаю аднабаковаю. Але мотывы, што прымушаюць падазрона адносіцца да маемасна зацікаўленага рукапрыкладчыка тэстаманту, тыя самыя, што маюць значэньне і пры іншых угодах.

Ня зусім, нарэшце, вызначаны ўжыты ў паказаным артыкуле тэрмін „трэцяя асоба“. Бясспрэчна, тутакі маюцца на ўвазе „староньнія“ асобы, якія не набываюць дзякуючы тэстаманту якое-небудзь маемаснае выгады. Гэты іменна характар прыцягненае для подпісу асобы падкрэсьліваецца, быць можа, яшчэ ня досыць поўна,—тэрмінам „рукапрыкладчык“, які тэрмін выключаны з ГК БССР, але не без падставы захаваны іншымі законадаўствамі савецкіх рэспублік.

* * *

Наша дзейнае спадчыннае права, як яно адбіта ў Грамадзянскім Кодэксе, робіць уражаньне нейкае стракатае мозаікі. На працягу больш пяці год ад часу ўвядзеньня гэтага кодэксу ў сілу ўнесены цэлы шэраг новых норм, з якіх некаторыя асноўным чынам адступілі ад ранейшых падстаў. Навэлі, якія выдаюцца паасобнымі савецкімі рэспублікамі, пры гэтым часта трацяць тое адзінства, якое ў гэтай галіне асабліва пажадана. Але заўважаныя тутакі разыходжаньні большаю часткаю тлумачацца не якімі-небудзь прынцыповымі меркаваньнямі, а хутчэй павінны быць аднесены да выпадковых момантаў, бо асновы, на якіх павінна грунтавацца савецкае права, яскравей чым дзе-небудзь ужо выкрышталізаваліся і вызначаліся ў галіне спадчынага права. Шмат яшчэ, аднак, павінна быць зроблена для прыданьня адпаведнаму аддзелу ГК большай сыстэматычнасьці, большай паступовасьці, у якой цяперака прыводзяцца паасобныя палажэньні аб спадчынным праве, і для адхіленьня важнейшых прабелаў.

Вось чаму, думаецца, можна лічыць сваечасовым, не чакаючы агульнае перапрацоўкі ўсяго Грамадзянскага Кодэксу, цяперака ўжо пачаць пераглядаць спадчыннае права.

Дзеля гэтага я і прапаную ўвазе чытача нарыс projektu, не прэтэндуючы пры гэтым на яго закончанасьць і дасканаласьць, а выключна кіруючыся імкненьнем унесці пасільную долю на падрыхтоўку і вырашэньне гэтага, настолькі насьпелага, пытаньня.

* * *

ПРОЕКТ.

СПАДЧЫННАЕ ПРАВА.

1. Насьледваньне дапушчаецца паводле закону і паводле тэстаманту.

2. Момантам адчынення спадчыны лічыцца сьмерць спадчынадаўцы альбо ўваходжаньне абвяшчэньня асобы памерлаю (прапалаю²⁾) у сілу.

3. Месцам адчынення спадчыны лічыцца той горад альбо сяленьне, у якім спадчынадаўца альбо асоба, абвешчаная судом памерлаю, у апошні час мела месца свайго пражываньня.

¹⁾ Збірник Узак. Укр. 1926 г. № 9—10, арт. 32.

²⁾ Законадаўства БССР перайменавала інстытут абвяшчэньня асобы памерлаю ў абвяшчэньне прапалаю. Гл. мой артыкул „Гражданский Кодекс БССР“ у „Вестн. Сов. Юст.“ 1927 г. № 16.

4. Круг асоб, якія заклікаюцца да насьледваньня паводле закону, абмяжоўваецца простымі нісходнымі (дзецьмі, унукамі, праўнукамі), перажыўшым супругам памерлага альбо абвешчанага памерлым (якія знаходзіліся ў зарэгістраваным альбо незарэгістраваным шлюбе), а таксама непрацаздольнымі і матар'яльна незабяспечанымі асобамі, што знаходзіліся на поўным утрыманьні памерлага альбо абвешчанага памерлым на працягу ўсяго апошняга году жыцьця спадчынадаўцы да яго сьмерці альбо да часу зьнікненьня абвешчанага памерлым.

5. З асоб, паказаных у арт. 4 да насьледваньня заклікаюцца толькі тыя, хто ў момант сьмерці спадчынадаўцы альбо судовага абвяшчэньня асобы памерлаю знаходзіцца жывы, а таксама дзеці іх, якія, хаця нарадзіліся пасля сьмерці спадчынадаўцы альбо пасля зьнікненьня асобы, абвешчанае памелаю, але былі зачаты пры жыцьці першага альбо да зьнікненьня другога.

6. Доля ненароджанага ў момант адчыненьня спадчыны можа быць вытрабавана яго законнымі прадстаўнікамі (маткаю, апякуном) на працягу трох месяцаў пасля яго нараджэньня.

7. Пры насьледваньні паводле закону спадчына дзеліцца пага-лоўна на роўныя долі паміж усімі асобамі, паказанымі ў арт. 4.

У в а г а. Пад гэтае правіла не падпадае маемасьць, паказа-ная ў арт. 8.

8. Хатняе абсталяваньне, за выключэньнем прадметаў роскашы, пераходзіць у роўных долях да тых з пералічаных у арт. 4 асоб, якія пражывалі разам з спадчынадаўцаю альбо з асобаю, абвешчанаю памерлаю, калі няма аб гэтым асаблівага распараджэньня тэстатара.

9. Насьледваньне паводле закону мае сілу тады, калі яно ня зьменена тэстамантам.

10. Права набыць маемасьць паводле тэстаманту належыць: 1) паказаным у артыкуле 4 асобам і 2) дзяржаўным установам і прадпрыемствам, партыйным і профэсійным арганізацыям, а таксама зарэгістраваным устаноўленым парадкам арганізацыям грамадзкім і коопэрацыйным пры ўмове ўваходжаньня апошніх у саюзную сыстэму коопэрацыі.

11. Тэстамантам лічыцца пісьмовае і падлягаючае пасьведчаньню распараджэньне спадчынадаўцы на выпадак сьмерці аб перадачы прыналежае яму маемасьці, апроч паказанай у арт. 12, аднаму альбо некаторым з насьледнікаў яго паводле закону альбо аб разьмеркаваньні гэтае маемасьці паміж усімі насьледнікамі паводле закону ці толькі некаторым з іх у іншым парадку, як гэта прадугледжана артыкулам 7, альбо аб перадачы прыналежае спадчынадаўцы маемасьці цалкам ці часткі яе якой-небудзь з паказаных у арт. 10 устаноў, прадпрыемстваў альбо арганізацый.

12. Насьледнікам паводле закону, якія не дасягнулі да моманту сьмерці спадчынадаўцы альбо да ўваходжаньня судовага абвяшчэньня асобы памерлаю ў сілу 18 гадоў, павінна быць пакінута ня менш трох чвэрцяй долі, якую яны атрымалі-б пры падзеле спадчыны паводле арт. 7.

Распараджэньні тэстатара, якія парушаюць гэтае правіла, лічацца ў адпаведнай частцы нямаючымі сілы.

13. Пасьведчаньне, якое патрубуецца арт. 11, робіцца нотарыу-сам, а дзе няма нотарыяльнай канторы,—народным судзьдзёю, дзе-ж

няма і народнага судзьдзі—раённым выканаўчым камітэтам альбо сельскім саветам.

У в а г а. Паявыя ўзносы, унесеныя ў коопэрацыю, дазваляецца адказваць асобам, на карысьць якіх могуць рабіцца тэстаманты, праз надпіс у членскай кніжцы без нотарыяльнага пасьведчаньня.

14. Тэстаманты асоб, якія ня ўмеюць, альбо з прычыны адсутнасьці ці хворасьці рукі ня могуць пісаць, падпісваюцца па іх просьбе, староньнімі асобамі, прычым такім рукапрыкладчыкам ня можа быць асоба, якой па гэтым тэстаманту даецца якая-небудзь маемасная карысьць.

15. Тэстатар можа пайменна альбо наогул яўна адхіліць ад законнага насьледваньня аднаго, усіх, альбо некаторых з асоб, што заклікаюцца да насьледваньня паводле арт. 4. У такім разе спадчына цалкам альбо часткаю пераходзіць да дзяржавы, калі яна паводле тэстаманту не разьмяркована паміж іншымі насьледнікамі альбо паказанымі ў арт. 1 установамі, прадпрыемствамі ці організацыямі.

16. Спадчына, якая засталася па-за распараджэньнем тэстатара, разьмяркоўваецца ў парадку законнага насьледваньня, не выключаючы і тых насьледнікаў, якім паводле тэстаманту прызначаны пэўныя долі спадчыны.

У в а г а. Асобы, яўна адхіленыя тэстатарам ад насьледваньня, не бяруць удзелу ў маемасьці, што разьмяркоўваецца паводле гэтага артыкулу.

17. Калі разьмеркаваныя тэстатарам паміж насьледнікамі долі спадчыны ня вычэрпваюць усяе спадчыны, то кожная доля адпаведна павялічваецца. Калі-ж тэстатар разьмеркаваў гэтую маемасьць такім чынам, што ўсе долі, узятыя разам, перавышаюць усю каштоўнасьць маемасьці, то доля кожнага з насьледнікаў адпаведна памяншаецца.

18. Дапушчаюцца тэстаманты, на падставе якіх на выпадак сьмерці назначанага насьледніка альбо няпрыняцьця ім спадчыны, заклікаецца да насьледваньня другі насьледнік, альбо маемасьць перадаецца якім-небудзь з паказных у арт. 10 устаноў, прадпрыемстваў ці організацый.

19. На асоб, паказаных у п. 1 арт. 10, якія атрымоўваюць паводле тэстаманту спадчыну, тэстатар можа ўскласьці выкананьне пэўных абавязкаў на карысьць аднаго, некаторых альбо ўсіх іншых насьледнікаў, якія на падставе паказанага распараджэньня набываюць права патрабаваць ад іх выкананьня такога абавязку.

20. Тэстатар можа абавязаць асоб, якія атрымоўваюць спадчыну паводле тэстаманту, а таксама ўстановы, організацыі і прадпрыемствы, скарыстаць пэўную частку гэтае маемасьці на пэўную агульнакарысную мэту.

21. Тэстамант, складзены пазьней, скасоўвае складзены раней, паколькі ў апошнім не застаецца распараджэньняў, не прадбачаных пазьнейшым.

22. Выкананьне тэстаманту ўскладаецца на назначаных у ім насьледнікаў за выключэньнем таго выпадку, калі тэстатар у тэстаманце даручыў выкананьне яго асобнаму выканаўцы, які згадзіўся быць ім

праз прыпіску на самым тэстаманце альбо ў паасобнай заяве, далучанай да апошняга.

23. Выканаўца тэстаманту не атрымоўвае платы; ён мае права рабіць толькі такія распараджэньні, якія выцякаюць з выкананьня выражанае ў тэстаманце волі тэстатара альбо патрэбны для выкананьня тэстаманту.

24. Выкліканьне насьледнікаў, а таксама публікацыя аб адчыненьні спадчыны ня робіцца. Калі-ж які-небудзь з насьледнікаў адсутнічае, альбо наяўныя насьледнікі не пачнуць распараджацца спадчынаю, то народны судзьдзя (альбо фінансавы орган) па месцы адчыненьня спадчыны прымае меры аховы апошняе, і такая ахова цягнецца ня больш шасьці месяцаў. Калі-ж, аднак, раней зыходу гэтага тэрміну ўсе насьледнікі зьявляцца альбо наяўныя насьледнікі пачнуць загадваць спадчынаю, то меры аховы касуюцца.

25. Насьледнікі, якія знаходзяцца на месцы адчыненьня спадчыны, могуць, не чакаючы яўкі астатніх насьледнікаў, пачаць загадваць спадчынаю. Астатнім насьледнікам даецца права вытрабоўваць свае долі на працягу паказанага ў арт. 26 тэрміну.

26. Калі насьледнік, які прысутнічае на месцы адчыненьня спадчыны, на працягу трох месяцаў ад дня прыняцьця мер аховы спадчыны, калі такія меры былі ўжыты, альбо ад дня адчыненьня спадчыны, калі меры аховы спадчыны ня былі ўжыты, не заявіць мясцоваму народнаму судзьдзі аб сваім адмаўленьні ад спадчыны, то ён лічыцца прыняўшым гэтую спадчыну.

Доля асобы, якая адмовілася ад спадчыны, ідзе на карысьць дзяржавы.

27. Асобы, якія ня былі на месцы адчыненьня спадчыны, могуць на працягу шасьці месяцаў ад дня прыняцьця мер аховы спадчыны, калі такія меры ўжываліся, альбо ад дня адчыненьня, калі яны ня ўжываліся, прыняць спадчыну пэрсональна альбо праз свайго павяранага.

28. Пры няяўцы адсутнага насьледніка ў паказаны ў арт. 26 тэрмін, у выпадку адмаўленьня насьледніка ад спадчыны, а таксама пры яўным адхіленьні насьледніка тэстатарам ад насьледваньня, спадчына альбо адпаведная частка яе прызнаюцца вымарачнымі і ідуць у распараджэньне належных органаў дзяржавы альбо організацый, паказаных у арт. 10.

У в а г а. Пералік маемасьці, што ідзе ў распараджэньне паказаных органаў альбо організацый, устанаўляецца Народным Камісарыятам Фінансаў па ўзгадненьні з належнымі ведамствамі.

29. Пры адсутнасьці насьледнікаў у месцы адчыненьня спадчыны, у склад якой уваходзіць прадпрыемства на хаду (прадпрыемства прамысловае альбо гандлёвае а таксама рамеснае), народны судзьдзя (альбо фінансавы орган) паведамляе аб патрэбе ўстанаўленьня апекі (папярэчальства) органам апекі і папярэчальства, якія назначаюць апеку па паданьні дзяржаўнага органу, што ведае адпаведнымі прадпрыемствамі.

30. Крэдыторы спадчынадаўцы могуць заявіць свае прэтэнзіі на пакінутую ім маемасьць толькі на працягу шасьці месяцаў ад дня прыняцьця мер аховы спадчыны, калі такая ахова ўжывалася, альбо ад дня адчыненьня спадчыны, калі такія меры ня ўжываліся. Заяўленыя пасля гэтага тэрміну прэтэнзіі не карыстаюцца іскавою абаронаю.

31. Насьледнік, прыняўшы спадчыну, а таксама дзяржава, у выпадку пераходу да яе вымарачнае маемасьці, адказвае па даўгох, што ляжаць на маемасьці толькі ў межах запраўднае яе вартасьці.

32. Асобы, закліканыя да насьледваньня паводле закону альбо паводле тэстаманту, маюць права прасіць парадкам, устаноўленым Грамадзянскім Працэсуальным Кодэксам аб выдачы пасьведчаньня аб іх праве на спадчыну ¹⁾).

33. Усе спрэчкі аб праве на спадчыну, а таксама аб ацэнцы яе для спагнаньня падатку, вырашаюцца судом.

¹⁾ Ускладаньне гэтага абавязку на нотарыяльныя канторы не пажадана і мала практычна, бо нотарыяльных кантор вельмі мала.